

## **Праваслаўная асвета ў Заходняй Беларусі на прыкладзе стану законавучыцельскай справы (1921-1939 гг.)**

У выніку аднаўлення ў 1918 г. польскай дзяржаўнасці і падпісання Рыжскага міру ў 1921 г. заходнебеларускія тэрыторыі адышлі да новай краіны, II Рэчы Паспалітай. Амаль трохмільённая паства апынулася у новых дзяржаўна-канфесійных умовах. Паводле арт. 120 Канстытуцыі Польскай Рэспублікі ад 17 сакавіка 1921 г. у кожнай навучальнай установе, якую наведваюць дзеці не старэй за 18 гадоў, выкладанне рэлігіі абвешчлася абавязковым [1, с. 32]. Гэтая пастанова таксама замацоўвалася адной з нормаў “ Часовых Палажэнняў аб адносінах Урада да Праваслаўнай Царквы у Польшчы” ад 1922 г., паводле якой, выкладанне рэлігіі ў школах для усіх праваслаўных вучняў з’яўлялася абавязковым. [2, арк. 17]. Але напачатку існавання II Рэчы Паспалітай, з-за недастатковай яшчэ прававой урэгуляванасці становішча Праваслаўнай Царквы Закон Божы выкладаўся не паўсюль, а ў асноўным толькі ў гарадах ці буйных мястэчках так званых “усходніх ускраін”. Дзякуючы рэгулярным зваротам Св. Сінода ў Міністэрства веравызнанняў і народнай асветы паступова сітуацыя мянялася ў лепшы бок. Як узгадваў Архіепіскап Алексій : “Так, уже в середине 1923 года Св. Синод разсуждал об упорядочении преподавания Закона Божия в народных школах и входил с представлением в Министерство Исповеданий и Народного Просвещения об установлении и соблюдении в деле православного законоучительства тех положений, которые содержались в 8485 ст. Свода Законов и во многих определениях Всероссийского Святейшего Синода от 1873 и 1906 гг....Надо заметить, что это представление Св. Синода было уважено Министерством.»[3,с.55-56]. Такім чынам, пачалося афармленне арганізацыйных асноў сістэмы законавучыцельскай справы.

Паводле дамоўленасці паміж урадам і Царквою, вышэйшае назіранне за выкладаннем Закона Божага належала Епархіяльнаму Архіярэю ў яго Епархіі. Усе прыходскія святары абавязкова з’яўляліся законавучыцелямі ў школах сваіх прыходаў, а там, дзе школаў было шмат, і святар быў не ў стане паўсюль выкладаць, гэтая справа даручалася ці настаўніку школы, які быў праваслаўнага веравызнання, ці яшчэ некаму з прыхода. Напрыклад, у пачатковых школах дазвалялася выкладанне рэлігіі псаломшчыкамі. Але ў любым выпадку, прызначэнне на пасаду законавучыцеля адбывалася толькі з дазволу школьнага інспектара. Пасля таго, як ў 1923 г. у Пачаяве адбыўся першы законавучыцельскі з’езд, ствараецца Сінадальны Вучэбны Камітэт. На гэты орган было ускладзена кіраванне ўсімі справамі духоўна-навучальных устаноў Праваслаўнай Мітраполіі ў Польшчы, а таксама апекаванне справамі рэлігійнай асветы і выхавання дзяцей у пачатковых і сярэдніх свецкіх школах [4, с.56]. З

гэтага часу пачынаюць рэгулярна праводзіцца Мітрапалітальныя заканаўчыцельскія курсы і канфэрэнцыі, на якія ў якасці слухачоў прыбывалі айцы-заканаўчыцелі пачатковых і сярэдніх школ з усіх епархій Мітраполіі. Кожна заканаўчыцель быў абавязаны рэгулярна за кожны навучальны год дасылаць у сваю Духоўную Кансісторыю рапарт аб сваёй працы, у якім звычайна адлюстроўваў настрой вучняў, стаўленне школьнага кіраўніцтва і мясцовых улад да яго выкладчыцкай дзейнасці, а таксама тыя набыткі, недахопы і праблемы, якія узніклі пад час выкладання. Падобныя рапартаў, безумоўна, прыносілі сваю карысць, паколькі адлюстроўвалі рэальную карціну рэлігійнага жыцця народа, і ніколі не мелі фармальны характар. У сваю чаргу, архіепіскапы павінны былі штогод дасылаць Мітрапаліту справаздачы аб тым, як адбываецца выкладанне Закона Божага ў давераных ім епархіях.

Паралельна з дзейнасцю царкоўных улад, дзяржаўная ўлада ў асобе Міністэрства веравызнанняў і народнай асветы (MWRiOP) рэгулярна ўносіла карэктывы у справе выкладання рэлігіі ў навучальных установах. Так, паводле загаду ад 1927 г. Закон Божы павінен быў выкладацца два разы на тыдзень, калі агульны лік праваслаўных вучняў быў ня менш за 12 чал., калі іх лік быў меншы за 12, тады яны павінны былі злучацца ў гурткі разам з вучнямі іншых сярэдніх школ. Пры значнай колькасці вучняў яны павінны былі разбівацца па класам і ўзросту. У атэстатах выпускнікоў абавязкова значыліся адзнакі па Закону Божаму (Навука рэлігія). Калі ў нейкай з школ гэтая дысцыпліна не выкладалася, школьныя ўлады мелі права патрабаваць ад бацькоў вучняў адпаведнага пасведчання аб навучанні рэлігіі ў хатніх умовах, дома.

Безумоўна, для вядзення нармальнага навучальнага працэса неабходна было забяспечыць вучняў і выкладчыкаў патрэбнай літаратурай. Гэтае пытанне стаяла надзвычай востра. Як заўважалі айцы-заканаўчыцелі ў сваіх рапартах: "...без учебников и умения читать на родном языке, исключительно только заучиванием по памяти-эта программа может проходиться только в минимуме. Вот почему многие законоучители ограничивают преподавание Закона Божия только изучением молитв, тропарей двенадцатых праздников и совершенно кратким сведениями из истории Ветхаго и Новаго Заветов." [5, арк. 47аб.]. Для забеспячэння навучальнымі дапаможнікамі пры Св. Синодзе існавала "Бюро Печати", якое праз Сінадальную Тыпаграфію ў Варшаве пачало выдаваць падручнікі па Закону Божаму. Напрыклад, ў 1928 г. пералік такіх выданняў даходзіў да дзевяці. Сярод іх былі выдадзены падручнікі па Закону Божаму для I класа, для II класа, для IV і V класаў, Катэхізісы для V і VI класаў, Кароткая гісторыя Праваслаўнай Царквы для VI і VII класа, Русско-Славянский Букварь і Первое Наставление в Законе Божиим. Паказальна, што

на 1939 г. гэты спіс быў ужо значна пашыраны і прадстаўлены дапаможнікамі не толькі на рускай мове (15 выданняў), але і на украінскай (9 выданняў), польскай (6 выданняў), чэшскай (2 выданні), беларускай (фігуруюць у спісе 2 выданні): Беларуска-Славянскі Лемантар (Буквар) і Першая Навука Закону Божага, С. Паўловіч, а таксама Сьвяшчэнная Гісторыя Новага Завету, таксама пад рэд. С. Паўловіча[6, с. 4], якія выйшлі не ў апошнюю чаргу дзякуючы уздзеянню на Мітрапаліта беларускай царкоўнай грамадскасці, які ухваліў стварэнне пры Св. Синодзе Беларускай Камісіі па выданню падручнікаў па рэлігіі на беларускай мове. Акрамя пералічаных выданняў выкладчыкі часта карысталіся і дадатковымі матэрыяламі, напрыклад «Запіскамі по Православно-Христианскому Нравоучению», якія рэгулярна друкавала сваіх на старонках праваслаўнае перыядычнае выданне «Воскресное Чтение». Яно ж вяло пастаянную рубрыку «Страница законоучителя», у якой змяшчаліся артыкулы вядомых святароў, багасловаў ды іншыя карысныя матэрыялы.

Умовы, ў якіх вялі сваю працу святары-законавучыцелі вельмі часта былі складанымі, і маральна, і матэрыяльна. Законавучыцель амаль заўсёды знаходзіўся ў залежнасці ад прыхільнасці школьнага кіраўніцтва, якое за спазнення на ўрок нават на некалькі хвілін магло не залічыць гэты занятак і не дазволіць яго правесці. Многія святары дабіраліся да школы пешшу, бо не мелі уласнага транспарту і з-за гэтай акалічнасці маглі спазніцца на ўрокі. Як узгадвалася у адной са справаздах да Мітрапаліта, :”..священник, который не имея собственной лошади и не имея средств нанимать подводы, а крестьяне не дают, хотя и обязаны, в прошлом учебном году сделал пешком при посещении школы более 1000 вёрст.» [7, с.47]. У 30-я гады у рэлігійным жыцці Заходняй Беларусі ўсё мацней адчуваліся наступствы разгорнутага працэсу паланізацыі Праваслаўнай Царквы. Усё часцей выкладанне Закона Божага вялося на польскай мове, як быццам па прычыне “незразумелай” царкоўнаславянскай мовы для вучняў, у цэрквах усё часцей можна было пачуць службы і пропаведзі на польскай мове, разгортваецца папулярызацыя канцэпцыі так званых “праваслаўных палякаў”.

Падсумоўваючы, варта адзначыць той факт, што Праваслаўная Царква, апынуўшыся ў новых палітычных умовах здолела наладзіць тыя адносіны з польскімі ўладамі, якія дазволілі ёй наладзіць працу рэлігійнай асветы у школе нават не гледзячы на далейшую няўхільную “паланізатарскую” палітыку ўрада.

1. Dziennik Urzędowy. MWR i OP. 1927 r. Nr. 2
2. AAN, MWR i OP.- Спр. 991

3. Архієпископ Алексій. Къ исторіи Православной Цервки въ Польше за десятилетіе пребыванія во главе ея Блаженныйшаго Митрополита Діонісія (1923-1933).- Варшава,1933. На правах рукописі.
4. Там жа.
5. ДАБВ.- Фонд 2059.-Воп. 1.- Спр. 2973
6. Воскресное чтение.-1939.-№6
7. ДАБВ.- Фонд 2059.-Воп. 1.- Спр. 2973